

CAMPUS HANDBOEK

HEIDI SALAETS
KATALIN BALOGH
DIRK ROMBOUTS

Gerechtstolken

LANNOO
CAMPUS

D/2014/45/257 – ISBN 978 94 014 1818 8 – NUR 610, 820

Vormgeving cover: Keppie & Keppie

Vormgeving binnenwerk: Jurgen Leemans

© De auteurs & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2014.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag vervaelvoudigd worden en/of
openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
Erasme Ruelensvest 179 bus 101
3001 Leuven
België

www.lannoocampus.be

Inhoudstafel

Dankwoord	15
Voorwoord	17
Inleiding	21

Deel I.

Tolken. Wie zijn ze? Wat doen ze?	25
--	-----------

HOOFDSTUK 1	TOLKEN: EEN NOODZAKELIJK GRONDRECHT...	27
--------------------	---	-----------

1.1	Het getolkte gesprek in juridische settings: onbekend is onbemind	27
1.2	Opleiding, training en onderzoek: voor wie?	28
1.3	De Europese richtlijn Recht op Vertolking en Vertaling in Strafprocedures	29
1.3.1	De grondslag van de richtlijn: wat wil de Europese wetgever bereiken?	30
1.3.2	Wat bepaalt deze richtlijn over tolken?	32

HOOFDSTUK 2	TOLKEN: HET VAK UITGELEGD	37
--------------------	----------------------------------	-----------

2.1	Is tolken en vertalen hetzelfde?	38
2.2	Tolken met gebaren: de handen als werkinstrument	40
2.2.1	Gebarentaaltolken en schrijftolken	41
2.2.2	Doven en doven, Dovencultuur en Dovengemeenschap	42
2.2.3	Gebarentaal en communicatie met Doven	42
2.2.4	Een gebarentaaltolk vorderen	44
2.2.5	Communicatie via een gebarentaaltolk: enkele tips	45
2.3	Vormen van tolken	47
2.3.1	Kort consecutief tolken	47
2.3.2	Lang consecutief tolken	48
2.3.2.1	Noteren, ja... maar hoe?	49
2.3.2.2	Noteren, ja... maar wat (niet)?	51
2.3.2.3	Noteren, ja... maar in welke taal?	51
2.3.3	Simultaan tolken	53
2.3.4	Vertalen van het blad	54
2.4	Het <i>Effort Model</i> van Gile (2009): een (beetje) theorie om de praktijk te begrijpen	55
2.5	Verbindingstolken: wie of wat verbinden ze?	56

2.6	Gebruik van technologie: ter plaatse of op afstand tolken?	60
2.7	<i>Power</i> en machtsverhoudingen: de rol van de tolk en zijn deontologische code	61
2.7.1	Gerechtstolken hebben geen statuut	61
2.7.2	De rolafbakening van de tolk en zijn deontologische code	61
2.7.3	De plaats van de tolk, letterlijk en figuurlijk	64

Deel II.

Werken met een tolk

67

HOOFDSTUK 3 HET POLITIEVERHOOR MET EEN TOLK 69

3.1	Inleiding	69
3.2	Voor het verhoor	70
3.2.1	Waar alles mee begint: welke taal spreekt de persoon?	70
3.2.2	Het eerste contact met de tolk. De lijst of het register met beëdigde tolken	72
3.2.3	Enkele criteria bij de tolkkeuze	73
3.2.3.1	<i>Culturele gevoeligheden</i>	73
3.2.3.2	<i>Het geslacht van de tolk</i>	73
3.2.3.3	<i>De specialisatie van de tolk</i>	73
3.2.4	Het telefonische contact met de tolk. De 'vordering'	74
3.2.5	Enkele faciliteiten voor de tolk	75
3.2.6	Kan ik altijd dezelfde tolk vorderen in een bepaald dossier?	75
3.2.7	De tolk biedt zich aan op het politiebureau	76
3.2.8	Briefing	77
3.2.9	De functie en de taakomschrijving van de tolk	78
3.2.10	Afspraken over de verhoormethodiek van de politie en de tolkvorm: consecutief of simultaan	80
3.3	Tijdens het verhoor	81
3.3.1	De start van het verhoor	81
3.3.1.1	<i>Alles vertalen zonder toevoegingen of weglatingen</i>	82
3.3.1.2	<i>Geheimhouding</i>	84
3.3.1.3	<i>Neutraliteit</i>	84
3.3.1.4	<i>De directe aanspreekvorm</i>	85
3.3.2	De verhoorde maakt een opmerking over de vertaalkwaliteit van de tolk tijdens het verhoor	86
3.3.3	Wat mag u niet vragen aan de tolk?	87

3.3.3.1	<i>Praktische klussen</i>	87
3.3.3.2	<i>Alleen blijven met de verhoorde</i>	87
3.3.3.3	<i>'Slachtofferhulp' bieden</i>	87
3.3.3.4	<i>Extra informatie</i>	87
3.3.4	Dezelfde tolk voor de vertrouwelijke consultatie met een advocaat en het verhoor?	88
3.3.5	Een verschil in lengte tussen het antwoord van de verhoorde en de vertolking	88
3.3.6	De tolk kan een bepaald woord niet meteen vertalen	89
3.3.7	Geschreven documenten vertalen	89
3.3.8	Het verhoor met een tolk: een 'andere' aanpak	90
3.4	Na het verhoor: debriefing?	91
3.5	Andere taken van de tolk in een politionele context	92
3.5.1	Reguliere onderzoeksdaaden	92
3.5.2	Taptolken	93
3.5.3	Uitzonderlijke opdrachten	93

HOOFDSTUK 4 DE ZITTING OP DE RECHTBANK 95

4.1	Inleiding	95
4.2	Voor het proces	96
4.2.1	Vordering van een tolk	96
4.2.2	Dezelfde tolk gedurende de hele procedure	97
4.2.2.1	<i>Met voorkennis van de zaak</i>	98
4.2.2.2	<i>Zonder voorkennis van de zaak</i>	98
4.2.3	Briefing: wat?	99
4.2.4	Briefing: door wie?	101
4.2.4.1	<i>De griffier?</i>	101
4.2.4.2	<i>De advocaat?</i>	102
4.2.5	De gerechtstolk: mijn medewerker?	102
4.2.6	Kan ik de tolk volledig vertrouwen?	103
4.3	Tijdens het proces	104
4.3.1	Tolkmodus	104
4.3.1.1	<i>Simultaan tolken tijdens het pleidooi</i>	104
4.3.1.2	<i>Simultaan tolken tijdens het arrest, vonnis of besluit</i>	105
4.3.2	Aandachtspunten om het werk van de tolk te vergemakkelijken	105
4.3.3	Positionering van de tolk in de rechtszaal	106
4.3.4	De eedaflegging	106

4.3.5	Communicatie via een tolk	107
4.3.5.1	<i>Directe rede versus indirecte rede</i>	107
4.3.5.2	<i>Ik-persoon</i>	108
4.3.5.3	<i>Derde persoon</i>	109
4.3.6	Emotionele betrokkenheid	109
4.3.7	Wat kan ik van de gerechtstolk verwachten?	110
4.3.7.1	<i>Letterlijk tolken versus betekenisvol tolken</i>	110
4.3.7.2	<i>Juridische kennis</i>	111
4.3.8	Is de kwaliteit van de gerechtstolk meetbaar?	112
4.3.8.1	<i>Kwaliteitsverschillen</i>	112
4.3.8.2	<i>De ombudsdienst</i>	113
4.3.9	Moet de tolk ook tolken wat 'niet ter zake doet'?	113
4.3.10	Hoe kan ik als magistraat de tolk ondersteunen?	114
4.3.11	Aanbevelingen	116
4.4	Na de zitting	116
4.4.1	Kan ik als magistraat de tolk om bijkomende informatie vragen?	116
4.4.2	Kan ik de mening van de tolk vragen over de verhoorde persoon?	117
4.4.3	Kan ik dezelfde gerechtstolk al boeken voor een volgend verhoor?	117
4.5	Nieuwe technologie in de zittingszaal?	118
4.5.1	Tolkcabines	118
4.5.1.1	<i>Voordelen</i>	118
4.5.1.2	<i>Nadelen</i>	118
4.5.2	Videoconferentie	118
4.5.2.1	<i>België: twee proefprojecten</i>	119
4.5.2.2	<i>Videoconferentie in Europa versus België</i>	121
4.5.2.3	<i>Zitting via videoconferentie met een tolk</i>	121
4.5.2.4	<i>Avidicus 1&2</i>	123

HOOFDSTUK 5 DE ADVOCaat IN DE VERSCHILLENDE SETTINGS MET EEN TOLK

125

5.1	Inleiding	125
5.2	Een consultatie bij de advocaat	127
5.2.1	De zoektocht naar een tolk	127
5.2.2	Briefing bij contactname aan de telefoon	129
5.2.3	Briefing voor de start van de consultatie	129
5.2.4	Tijdens de consultatie	129
5.2.5	Debriefing na de consultatie	130

5.2.6	De vergoeding van de tolk	130
5.3	Een ondervraging door de politie van een verdachte met zijn advocaat	131
5.4	Een verhoor voor een onderzoeksrechter in aanwezigheid van de advocaat	132
5.5	De advocaat ter zitting bij de behandeling ten gronde met een tolk	134

Deel III.

Een case om 'best practices' te illustreren 137

1.	De feiten	139
2.	Bij de politie: eerste verhoor van slachtoffer en getuige	140
2.1	Voor het verhoor	140
2.1.1	<i>Vordering van de tolk en korte briefing aan de telefoon</i>	140
2.1.2	<i>Briefing op het politiekantoor</i>	141
2.2	Tijdens het verhoor	143
2.2.1	<i>Het slachtoffer</i>	143
2.2.2	<i>De getuige</i>	143
2.3	Na het verhoor	144
3.	Bij de politie: eerste verhoor van de verdachte	144
3.1	Voor het verhoor	144
3.1.1	<i>Vordering van de tolk en korte briefing aan de telefoon</i>	144
3.1.2	<i>Briefing op het politiekantoor</i>	145
3.2	Tijdens het verhoor	146
3.3	Na het verhoor	147
4.	Verdere vervolging van de verdachte	147
4.1	De verdachte bij de onderzoeksrechter	147
4.1.1	<i>Briefing</i>	147
4.1.2	<i>Tijdens het verhoor</i>	148
4.1.3	<i>Na het verhoor</i>	149
4.2	De raadkamer, de Kamer van Inbeschuldigingstelling, de rechter ten gronde	149
4.2.1	<i>Briefing</i>	149
4.2.2	<i>Tijdens het proces</i>	150
4.2.3	<i>Na het proces</i>	151

Deel IV.

Een (tevredenheids)enquête bij de politie 153

1. Respondenten	155
2. Betrokkenen bij het verhoor	155
3. Opstelling van de vragen	156
4. Resultaten	157

Slotbeschouwingen 171**Bibliografie 177****Bijlage 1 Terminologische verduidelijking – alfabetisch 183****Bijlage 2 Terminologische verduidelijking – thematisch 190****Bijlage 3 Notities 196****Bijlage 4 Richtlijn 2010/64/EU 213**

Dankwoord

We wensen uitdrukkelijk iedereen te bedanken die sinds eind jaren negentig betrokken is bij het project *Gerechtsvertalen en -tolken* (GVT).

Meteen staan we hier voor een onmogelijke taak, want 'iedereen'... dat zijn heel veel mensen. Toch wagen we ons aan een speciaal dankwoord voor de gangmakers van het project: Paul van Santvliet, destijds onderzoeksrechter in Antwerpen, Chris Martens en (coauteur) Dirk Rombouts, die als politiemensen van bij het begin hun schouders hebben gezet onder het project. Ook 'onze' pioniers van de KU Leuven Campus Antwerpen (vroeger Lessius) vermelden we graag: prof. dr. Erik Hertog en Mr. Yolanda Vanden Bosch voor het initiatief dat ze destijds namen en voor hun niet-aflatende inzet. Uiteraard gaat onze welgemeende dank ook naar allen die belangeloos meegewerkt hebben aan het project sinds de beginjaren en dat nog steeds doen: zij weten dat de organisatie en de werkdruk niet altijd eenvoudig of licht zijn of geweest zijn. Toch hebben al deze medewerkers iets gemeen: het geloof in het belang van het project.

Ook dank aan prof. dr. Myriam Vermeerbergen en dra. Isabelle Heyerick als specialisten gebarentaal en gebarentaaltolken voor het verschaffen van praktische informatie en het kritisch nalezen van het gedeelte over Vlaamse Gebarentaal (VGT) en gebarentaaltolken.

Verder wensen we mr. Paul Quiryne te bedanken voor zijn onmiddellijke bereidheid om mee te werken aan dit boek en voor zijn interessante bijdrage.

Last but not least richten we een bijzonder woord van dank tot Ivo Moyersoën, erevoorzitter van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen. Dit dankwoord is zeker op zijn plaats, niet alleen omdat hij de man was die mee aan de wieg stond van het GVT-project, maar ook omdat zijn constructieve, kritische lectuur en het voorwoord van zijn hand mee hebben bijgedragen tot het boek dat voor u ligt.

Heidi Salaets
Katalin Balogh

Voorwoord

Zonder taal geen rechtspraak. Barbertje heeft het recht te weten waarom hij moet hangen. Meer nog, hij heeft het recht om deel te nemen aan het debat, te begrijpen wat er gebeurt en zich te laten horen in de taal die hem eigen is.

De praktijk is wel even anders. Nog steeds spreekt de rechter recht in een taal die voor een leek moeilijk te begrijpen is, in termen die behoren tot een beroepsjargon dat voor een niet-ingewijde alles heeft van een gecodeerd geheimschrift. Nu, zo erg is het ook niet. De taal van het recht heeft zijn elitaire mantel afgelegd en is zeker toegankelijker geworden. Op dat vlak gebeurden bijzondere inspanningen in alle geledingen. De oude weerbarstige gewoonten zijn stilaan aan het verdwijnen. Maar zelfs ontdaan van de traditionele vormen blijft het een moeilijke taal, en dat kan ook niet anders. Het recht heeft zijn eigen jargon. Definities en begrippen zijn eigen aan het recht en wijken soms af van het gewone taalgebruik. Het behoort tot de taak van de jurist en op de eerste plaats van de advocaat om de tolk te zijn van de juridische uitspraak.

Voor een anderstalige is meer vereist. Ook hij of zij moet kunnen participeren aan een proces dat zich afspeelt in een taal en dikwijls ook volgens een reeks strakke principes en gewoontes die hem of haar volkomen vreemd zijn. Net als alle anderen heeft hij het recht, en is het absoluut in zijn belang, om ten volle actief te kunnen deelnemen aan dit proces, waarin hij partij is. Hij moet dus kunnen horen, zien en begrijpen wat er gaande is en het woord voeren alsof het in zijn eigen taal en omgeving gebeurt. Dat vergt een gelijke, respectvolle bejegening van iedereen, in een democratisch proces. De rol en de plaats van de tussenpersoon, de tolk, is in dat geval essentieel voor de participerende partijen en voor de rechter. Een goede tolk waarborgt de gelijke behandeling van de partijen in elke fase van het proces, van de aanhouding tot de definitieve uitspraak. De rechter heeft de plicht hierop toe te zien.

Het recht om bijgestaan te worden door een tolk binnen het strafproces is geen nieuwigheid in de West-Europese rechtspraak. Of de rechterlijke macht

het belang van deze bijstand wel meteen heeft ingezien of inziet, betwijfel ik ten zeerste.

Laat ons eerlijk zijn. De tussenkomst van de tolk werd en wordt zeer dikwijls beschouwd als een last, een belemmering en zelf als een onnodige luxe. De wijze waarop het recht op bijstand werd ingevuld tot voor twintig jaar, wijst op de negatieve instelling die men had tegenover deze tussenkomst en de algemene houding die men aannam ten aanzien van een anderstalige, om niet te spreken van het misprijzen dat hiermee gepaard ging: de eerste de beste bode of conciërge waarvan werd gedacht dat hij de taal van de betrokkenen min of meer verstond, werd ingeschakeld voor de verhoren en ter zitting. Bij het politieverhoor was het schering en inslag een collega die ergens op vakantie een taal had opgestoken, in te schakelen als tolk. Waar men op lette was noch de taalkennis van de tolk, noch de professionaliteit van de vertaling, maar het notuleren en afleggen van de eed. Daarover bestond discussie. Dat was van tel omdat het aanleiding kon geven tot de nietigheid van het verhoor en zelfs van het hele proces. Ook hogere en de hoogste gerechtshoven hadden enkel oog voor de formele aspecten van de procedure en gingen de essentie uit de weg, namelijk de vraag of de anderstalige in concreto ten volle aan de zaak had kunnen participeren, of zijn woorden correct werden weergegeven en of hij correct en professioneel werd bijgestaan door een tolk die zijn taal meester was.

Een ander voorbeeld van het overduidelijk negeren van de essentie bestond erin – en bestaat er soms nog in – aan de tolk te zeggen dat hij de pleidooien niet hoefde te vertalen, omdat dit het verloop van de rechtspleging kon verstoren. Dat kan uiteraard niet. Als de partij hierom vraagt, moeten de pleidooien worden vertaald. Het is zijn recht.

De hierboven beschreven praktijk had nog schrijnender gevolgen. Op de lijst van de tolken werden mensen opgenomen die duidelijk de taal die ze dienden te vertalen, niet beheersten. Een controle op taalkennis bestond niet. In het beste geval was er een verhoor over de taalkennis door de politie, een griffier of een magistraat. In de meeste arrondissementen ontbreekt ook vandaag nog elke kwaliteitscontrole op de tolken.

Dit alles behoort tot een tijdperk dat wij achter ons moeten laten, als we tenminste willen voldoen aan de vereisten van een echt democratisch proces, waarover de internationale mensenrechtenorganisaties en gerechtshoven waken. Ook in de rechtstheorie stapt men er meer en meer van af om louter te bekijken of de formele wettelijke bepalingen zijn opgevolgd – namelijk dat de eed in de juiste bewoordingen en op het juiste ogenblik werd afgelegd – om na te gaan of er ten gronde werd voldaan aan de bedoeling van de wet. In casu zal het erop aankomen na te gaan of de persoon in kwestie in de praktijk alle

nodige bijstand heeft genoten om aan het strafproces te participeren en of de rechter hem in alle omstandigheden ten volle kon verstaan.

De vraag die zich stelt, is dus niet meer of de beweerde tolk de eed heeft afgelegd, maar wel of de partij werd bijgestaan door een tolk die beantwoordt aan de vereisten die de internationale wet stelt, en of deze tolk zijn bijstand heeft kunnen verlenen, zodat de verdachte of een andere partij aan zijn proces heeft kunnen participeren op een even respectvolle wijze als alle anderen die de taal wel machtig zijn.

Is dit dromen? Neen. Het is het invullen van rechten zoals het hoort. De overheid dient erover te waken en te waarborgen dat elke burger in concreto over gelijke wapens beschikt en op een gelijke wijze wordt behandeld, zonder enige uitsluiting. De rechterlijke macht dient erover te waken dat deze verplichting ook wordt nageleefd.

In het jaar 2000 zette de rechtbank van eerste aanleg in Antwerpen – onder impuls van en in samenwerking met de toenmalige Lessius Hogeschool, thans de KU Leuven Campus Antwerpen – een tolkenproject op. Voorop stond de vorming van de gerechtstolken en de eis van de rechtbank dat er vanaf dan geen tolken meer op de lijst zouden opgenomen worden die deze vorming niet met succes hadden gevolgd. Het project werd in mindere of meerdere mate opgevolgd door het hof van beroep in Antwerpen en de rechtbanken van Mechelen, Turnhout en Dendermonde.

Het project kende niet alleen aanhangers. Het werd ook bestreden, omdat het raakte aan het privilege dat sommigen uit de rechterlijke macht zich aanmatigden om zelf te bepalen wie al of niet aangenomen kon worden als tolk.

Er werden pogingen ondernomen om dit project op federaal vlak in België ingang te laten vinden. Er werd zelfs een wetsontwerp voorgelegd aan de minister, maar het mocht niet baten. Een gemiste kans. Nu, onder de druk van Europa zal er zeer dringend wel *iets* moeten gebeuren. De tijd dringt. De nodige centen zullen gevonden *moeten* worden. Dit is een prioriteit.

Dit boek is een verdere stap. Mede onder druk van de Europese richtlijn 2010/64/EU, die tot op heden in België nog niet werd geïmplementeerd, moet er ook op het terrein van de rechtspraak een ommekeer gebeuren.

Het bestaande project heeft gerechtstolken gegenereerd die een professionele opleiding hebben genoten. Zij worden geconfronteerd met magistraten die geen ervaring hebben met werken met gerechtstolken, laat staan dat ze er een opleiding voor zouden hebben genoten. Bij de politie, die sterk betrokken was bij het

opzetten van het Antwerpse project, bestaat er al lang een training in het verhoor met tolken, dat verfijnd werd sinds de politieverhoren worden opgenomen.

De schrijvers van dit boek zijn lesgevers en beroepsmensen met een grote ervaring. Zij zijn het best geplaatst om de vinger op de wonde te leggen. Ze zien beter dan wie ook waar het misloopt en hoe de rechten van anderstaligen op een eerlijk proces worden geschonden.

Een opgeleide gerechtstolk is geen amateur en hij kan ook niet langer zo behandeld worden. Hij is een essentiële tussenpersoon in het proces. Daarom is het noodzakelijk dat de ‘gebruikers’ goed weten hoe een tolk werkt, wat zijn deontologie is, en dat ze leren omgaan met deze onmisbare schakel in het rechtsproces.

Vanuit een theoretische benadering evolueert dit boek naar een zeer concreet handboek, dat de gebruiker ter hand kan nemen wanneer het nodig is.

Dit boek, dat ik graag en met veel genegenheid van een voorwoord voorzie, is de voortzetting van een project dat mij persoonlijk zeer ter harte ging toen ik voorzitter was van de rechtbank van Antwerpen. Ik zal nooit vergeten hoe fier en aangedaan zoveel jonge en oudere mensen van de meest verscheiden origines hun diploma ontvingen en de eed aflegden bij de voorzitter van de rechtbank. Voor velen van hen was het de eerste maal dat zij lessen volgden op dit niveau en slaagden in niet-eenvoudige examens. Hun inspanning verdient respect en dankbaarheid. Deze mensen zijn het bewijs dat het anders kan en moet.

Dit is een concrete en mensvriendelijke bijdrage aan de zo gediversifieerde maatschappij waarin wij het grote geluk hebben te mogen wonen. Door degelijke tolken en vertalers kunnen wij elkaar *verstaan* en allicht iets beter *begrijpen*. Dat is de moeite waard.

Beter leren omgaan met tolken en vertalers en daardoor de rechten van eenieder beter waarborgen – dat is tenslotte waar iedere rechter voor instaat – is het voorwerp van dit boek.

Ivo Moyersoën

Erevoorzitter van de rechtbank van eerste aanleg in Antwerpen

Inleiding

DISCLAIMER

Om de leesbaarheid te verhogen zal in dit boek meestal de term 'tolk' worden gebruikt voor 'gerechtstolk'. We zullen de term 'gerechtstolk' laten staan als we dat nodig achten (in de inleiding bijvoorbeeld), maar zullen de term niet systematisch herhalen. De 'gerechtstolk' staat in dit boek trouwens voor de tolk die in *alle* fasen van het gerechtelijk proces kan optreden (huiszoekingen, verhoor, gesprek met de advocaat, zitting bij de rechtbank enz.)

Tolken die daarentegen in andere omgevingen, situaties of settings werken, zullen expliciete toevoegingen krijgen (sociaal tolk, conferentietolk enz.).

Het boek dat voor u ligt, is bedoeld als handboek. Een handboek met de gerechtstolk als vertrekpunt of als middelpunt – vrij letterlijk te nemen, gezien de positie van de tolk, die normaal gezien tussen twee gesprekspartners plaatsneemt. Hiermee willen we de tolk echter niet in het middelpunt van de belangstelling plaatsen, wel integendeel! Niet alleen de tolk, maar ook en vooral de magistraat, de advocaat, de politie-inspecteur, de onderzoeksrechter, de procureur... kortom alle actoren van het gerechtelijke apparaat kunnen in dit boek informatie vinden.

Wat kunt u precies verwachten? Uiteraard betreft het hier geen handboek recht, een cursus ondervragingstechnieken of een opleiding tot gerechtstolk *as such*. Wij willen deze specifieke opleidingen niet vervangen en ook niet bundelen in een samengebalde tekst. Met dit boek willen we wel handvatten aanreiken die gebruikt kunnen worden wanneer de eerder genoemde instanties hun werk moeten uitvoeren met een tolk. Met andere woorden: de advocaat heeft een bespreking met zijn cliënt, de politie ondervraagt een getuige, de rechter moet een vonnis uitspreken voor een verdachte in een zaak... maar het bijzondere is in dit geval dat de genoemde cliënt, getuige en verdachte niet de taal spreken van het gerechtelijke arrondissement waar hun zaak zal voorko-

men. Met andere woorden: de cliënt, getuige en verdachte uit ons voorbeeld spreken geen Nederlands. We beperken ons tot het Nederlandstalige grondgebied, want rekening houden met alle officiële talen in België, namelijk Nederlands, Frans en Duits, zou ons te ver leiden. Uiteindelijk speelt de taal geen rol: dezelfde richtlijnen voor het werken met een tolk gelden in het Franstalig en het Duitstalig gedeelte van België... of dat zou tenminste zo moeten zijn. We zullen het wel hebben over de VGT (Vlaamse Gebarentaal) en over hoe je moet omgaan met Dove personen en gebarentaaltolken (die als tolk fungeren tussen Dove en horende personen), omdat dit specifieke aandacht verdient.

Het opzet van dit boek is dan ook volledig gestuurd door praktische overwegingen. Het is belangrijk te weten dat u **achteraan** alvast een **terminologische verduidelijking** kunt vinden, waarin enkele steeds weerkerende termen aangaande tolken geduid zullen worden en waar hun werkveld aan sich kort beschreven wordt. U zult zowel een thematische als een alfabetisch gerangschikte lijst zien: de laatste is veel praktischer, maar de duiding en het verband van de termen gaan er verloren. Wilt u die verbanden en samenhang opnieuw zien, dan vindt u deze in de thematische termenlijst.

Deze termen hebben we immers nodig als we de tolk en zijn werk willen definiëren en begrijpen: we spitsen ons hier uiteraard toe op de gerechtstolk en bekijken wat zijn taken en zijn rol zijn (en niet zijn), hoe de tolk werkt (en niet werkt) en welke bijgevolg de uitdagingen zijn voor de andere gesprekspartners die met de tolk werken. Ook al is het kader waarin we dat doen breder in de terminologische verduidelijking, de leidraad blijft dat communicatie met twee (een verhoor, een ondervraging, een gesprek met de advocaat, een getuigenis in de rechtbank) nu communicatie met drie wordt. Maakt dit alles complexer? Objectief bekeken uiteraard wel, maar als alle gesprekspartners de spelregels goed kennen en volgen, kan de ‘trialoog’ (zoals deze vorm dan weleens genoemd wordt) perfect verlopen en de gewenste resultaten opleveren. Met andere woorden: uit het verhoor werd de informatie bekomen, tijdens de zitting in de rechtbank is alles duidelijk begrepen door alle partijen of tijdens een goed gesprek bij de advocaat werden standpunten helder belicht.

Het is in dit verband wel belangrijk te onderstrepen dat de auteurs geenszins de bedoeling hebben om u, als een van de verschillende partijen die in een gerechtelijke context werken, aan te geven of voor te schrijven hoe u uw taken – desgevallend met een tolk – moet uitvoeren. Wel integendeel: als professional weet u als geen ander hoe u uw beroep moet uitoefenen en we willen er net voor zorgen dat u uw taken optimaal kunt (blijven) uitvoeren. We willen er samen met u op toezien dat u als een van de gerechtelijke actoren de leiding behoudt over het interview, de ondervraging, het gesprek of de rechtszitting.

De tolk legt geen terminologie uit, de tolk beantwoordt geen schuldvragen, de tolk stelt geen vragen in uw plaats, de tolk is geen lid van het onderzoeksteam, de tolk geeft geen commentaar op de zaak enzovoort.

Dat de tolk ook gezien wordt als een 'noodzakelijk kwaad' en/of een 'storende factor' is vaak het gevolg van een veralgemeende, negatieve beeldvorming. Daar willen we u graag in het **eerste deel** van afhelfen, door aan te tonen **wat** het verschil is tussen een opgeleide en professionele **tolk** en een ad-hoc tolk die zonder opleiding en/of zonder enige controle van zijn kunnen en kennen en/of zonder besef van een deontologische gedragscode aan de slag gaat als zogenaamde 'tolk'. Dit zijn dan meestal familieleden, vrienden of burens van verhoorden, of nog toevallige voorbijgangers of medewerkers (poetspersoneel, bewakingspersoneel enz.) van dezelfde origine als het buitenlandse slachtoffer of de anderstalige getuige of verdachte. Daarmee bedoelen we niet dat een ad-hoc tolk per definitie slecht is, onder het motto 'beter iets dan niets'. Toch is de ad-hoc tolk in alle gevallen te vermijden en alleen inzetbaar als 'laatste strohalm' om u aan vast te klampen om uw werk toch enigszins te kunnen uitvoeren. We willen u vooral bewustmaken van het verschil tussen de twee 'soorten' tolken, u alert maken voor problemen die kunnen optreden als u niets weet over de ad-hoc tolk als persoon en u waarschuwen voor onaangename verrassingen die daaruit kunnen voortvloeien.

In het **tweede deel** van het boek zullen achtereenvolgens alle mogelijke vragen en dilemma's beantwoord en besproken worden waarmee u te maken krijgt wanneer u moet **werken met een tolk**. Meer bepaald behandelen we hier het werken met een tolk tijdens een politieverhoor (hoofdstuk 3), het werken met een tolk tijdens een zitting op de rechtbank (hoofdstuk 4) en de verschillende settings waarin een advocaat werkt met een tolk (hoofdstuk 5). In dit laatste deel zal het vertrouwelijke gesprek met de advocaat de meeste aandacht krijgen, aangezien hij in de andere situaties geen inspraak heeft bij de keuze van de tolk (tijdens het politieverhoor, bij de onderzoeksrechter, tijdens de zitting ten gronde), wat niet betekent dat hij niet alert moet zijn met betrekking tot de inzet van een professionele tolk. Bovendien zullen deze praktische paragrafen chronologisch ingedeeld worden: hoe te handelen en wat te doen om efficiënt met een tolk te werken *voor, tijdens en na* deze gesprekken, verhoren, interviews, zittingen, ...

Vervolgens zullen deze gegevens in **deel drie** voortdurend teruggekoppeld worden in een **case**, een concreet voorbeeld. Het gaat om een denkbeeldige zaak die behandeld zal worden binnen het strafrecht. Dat betekent niet dat we te maken hebben met pure fictie: de case is uitgewerkt door een van de auteurs, een politiecommissaris op rust van de lokale recherche Antwerpen, op basis

van zijn jarenlange ervaring. Uiteraard zijn namen, nationaliteiten en feiten verzonnen en puur toeval, omdat de auteurs van dit boek Hongaars en Italiaans doceren aan de KU Leuven Campus Antwerpen. Diezelfde case maakt immers ook het voorwerp uit van een instructievideo die op zijn beurt het resultaat is van het onderzoeksproject ImPLI, wat staat voor *Improving Police and Legal Interpreting*. Het betrof een studie van 18 maanden met verschillende Europese partners en met ondersteuning van het directoraat-generaal Justitie van de Europese Commissie (JUST/2010/JPEN/AG/1562). U kunt de video rechtstreeks bekijken via deze link: <http://www.youtube.com/watch?v=xEVSp sir8n4&list=PLx15JSWFqoqCm5ycG6CKzxAQHE-YfrgIj&index=2>.

Vanuit de beschreven case zullen we stap voor stap nagaan hoe de verschillende juridische actoren met de tolk kunnen omgaan en wat ze wel of niet van hem kunnen verwachten, zodat irritatie en ongenoegen van een van de partijen in de ondervragingsruimte, het advocatenbureau of de rechtszaal kunnen plaatsmaken voor constructieve samenwerking. We beroepen ons hiervoor op enkele (internationale) publicaties, maar zullen vooral afgaan op de expertise die we hebben opgebouwd dankzij jarenlang onderzoek, ervaringen binnen de opleiding GVT (gerechtsvertalers en -tolken), al dan niet internationale opleidingen met ervaringsdeskundigen en ten slotte het uitwisselen van *best practices* met de verschillende actoren binnen het juridische proces.

Ten slotte bespreken we in het **vierde deel** van dit boek de resultaten van een recent afgenomen **enquête** bij de politie. Die geeft aan dat de respondenten van de lokale recherche in Antwerpen over het algemeen tevreden of zeer tevreden zijn over hun samenwerking met tolken. Ook al heeft deze bevraging geen enkele wetenschappelijke pretentie, toch geven de antwoorden ons ook een zicht op wat gebeurt op de werkvloer voor, tijdens en na het verhoor met een tolk.

Een **bibliografie** sluit het geheel af. In **bijlage** vindt u eerst de Nederlandstalige tekst van de richtlijn 2010/64/EU en de lijsten met terminologische verduidelijking (zowel alfabetisch als thematisch). We sluiten af met een voorbeeld van slechte notities, door iemand die hierin niet getraind is (2 blaadjes) en een van goede notities, door een tolk in opleiding die hierin getraind wordt (meer dan 10 blaadjes notities!).

We zijn ervan overtuigd dat dit handboek zijn nut zal bewijzen in de faculteiten Recht en Criminologie, aan de balie en in politiescholen, in opleidingen gerechts-tolk en master tolken en in de brede sociale sector die slachtofferhulp biedt.

DEEL I.

Tolken. Wie zijn ze? Wat doen ze?

DEEL 1

**TOLKEN. WIE ZIJN ZE?
WAT DOEN ZE?**

DEEL 2

WERKEN MET EEN TOLK

DEEL 3

**EEN CASE OM 'BEST PRACTICES'
TE ILLUSTREREN**

DEEL 4

**EEN (TEVREDENHEIDS)ENQUÊTE
BIJ DE POLITIE**

Hoofdstuk 1. **Tolken: een noodzakelijk
grondrecht...**

Hoofdstuk 2. **Tolken: het vak uitgelegd**

Tolken: een noodzakelijk grondrecht...

1.1 HET GETOLKTE GESPREK IN JURIDISCHE SETTINGS: ONBEKEND IS ONBEMIND

Eerst willen we even duiden waarom het getolkte gesprek vaak wordt ervaren als moeilijk, delicaat of zelfs te vermijden en waarom het daarentegen ook broodnodig is. Het gevoel dat heerst bij verschillende partijen in een juridische context is dat van ‘onbekend is onbemind’: de juridische actoren vinden soms dat een tolk best vermeden kan worden, behalve als het de enige mogelijke oplossing is. Tolken aan de andere kant voelen zich miskend. De vraag is of er dan nog sprake is van een eerlijk proces. Daar draait het uiteindelijk om: niet om de juridische actoren en niet om de tolken, maar om de zaak van de betrokkene, als slachtoffer, getuige of verdachte.

Tolken voelen zich dus vaak niet begrepen en ze geven ‘werken met hun gesprekspartners’ dan ook aan als een belangrijke reden voor stress en humeurschommelingen, op de vijfde plaats, na ‘pijn en verdriet van hun klanten’, ‘het aanhoren van ellende en leed’, ‘het niet kunnen helpen van klanten’ en ‘jobonzekerheid’ (Baistow, 2000, 42).

Verder beroepen we ons op de ervaringen van deskundigen om de vinger te leggen op het probleem. Enkele citaten maken duidelijk waar het om draait:

In juridische settings is er een inherent conflict tussen de rol van de tolken als diegenen die de communicatie moeten vergemakkelijken en de rol die ze toebedeeld krijgen door het wettelijk systeem. De mogelijke gevaren die bij dit conflict kunnen ontstaan, moeten worden erkend (Gentile e.a., 1996, 100-101, *onze vertaling*).

Waar deze conflictsituatie vandaan komt, is evident:

Juridisch tolken betekent twee heren dienen: de communicatiebehoeften van de betrokken partijen en de formele eisen van het wettelijk systeem (Gentile e.a., 1996, 105, *onze vertaling*).

Politiemensen, advocaten en rechters van hun kant, staan vaak weigerachtig tegenover tolken omdat ze zich gehinderd zien in hun taak, die erin bestaat om rechtstreeks met iemand te spreken. Er zit nu immers een tussenpersoon bij die deze taak samen met hen vervult, namelijk de tolk.

Wat mag de ‘gebruiker’ dan van een tolk verwachten? Wordt die tolk verondersteld politiemans te zijn met de politiemans? Of kan of mag hij daarentegen de getuige (of het slachtoffer, ...) helpen? Spreekt de tolk de talen die gebruikt worden in het gesprek of interview ook goed? Voor Nederlands is dat meestal snel duidelijk, maar voor de vreemde taal? Hoe zit het met de vertrouwelijkheid van alle informatie? Wordt echt alles ‘omgezet’ of wordt het samengevat? En wat met het mythische ‘letterlijk vertalen’: dat *moet*, wordt zo vaak gezegd in een juridische context, maar kan dat ook? Het zijn allemaal vragen waarop wij in dit boek een antwoord trachten te geven.

1.2 OPLEIDING, TRAINING EN ONDERZOEK: VOOR WIE?

Je zou dan kunnen vermoeden dat doorgedreven training en opleiding ervoor zorgen dat zowel de tolken als de ‘betrokken partijen’ – de juridische actoren – deze moeilijkheden of deze conflictsituatie kunnen overwinnen. Dat klopt... maar zover staan we nog niet. De meeste tolken in Vlaanderen zijn niet getraind of opgeleid. Voor de magistraten bestaat een dergelijke opleiding evenmin. Jammer genoeg wordt ook internationaal aangegeven dat zelfs de nood aan zulke tolkopleidingen in een juridische context veel te weinig wordt erkend (Hale, 2007, 164-166), laat staan dat deze opleidingen georganiseerd worden!

Ook in Vlaanderen is een uitgebreide opleiding voor gerechtsvertalers en -tolken (GVT) pas opgestart in 2000, aan de toenmalige Lessius Hogeschool in Antwerpen (nu KU Leuven Campus Antwerpen), op initiatief van prof. dr. Erik Hertog en met medewerking van Mr. Yolanda Vanden Bosch en de balie van Antwerpen, de rechtbank van eerste aanleg in Antwerpen en de politie van Antwerpen. Enerzijds zijn er, naar aanleiding van veelvuldig onderzoek aan de toenmalige